

СТАНИСЛАВ ЛЕМ

II. ПРОФЕСОР ДЕЦАНТОР

Част 2 от „Из спомените на Ийон Тихи“

Превод от полски: Силвия Борисова, 2009

chitanka.info

Някъде преди шест години, след като се бях върнал от пътешествие и почивката и наслаждението от наивната хармония на домашния живот ми бяха поомръзнали, макар и не чак толкова, че да замислям ново пътуване, една късна вечер, когато не очаквах никого, ми се яви някакъв човек и ми прекъсна писането на спомените.

Беше червенокос, в зряла възраст, безумно кривоглед, чак не можех да го гледам в очите, на туй отгоре с едно зелено и едно кафяво око. Това подчертаваше особеното изражение на лицето му — сякаш там имаше едновременно двамина: плах и нервозен и арогантен циник, който преобладаваше; бях напълно объркан, защото веднъж ме поглеждаше с кафявото си око, неподвижно и някак учудено, веднъж — със зеленото, присвито и поради това подигравателно.

— Господин Тихи — рече субектът още на вратата на кабинета ми, — сигурно ви тормозят какви ли не просяци, мошеници, луди и гледат да ви измамят или да ви забаламосат с небивалиците си, а?

— Така е — отвърнах, — случвало се е... а вие какво желаете?

— В тълпата от такива — продължи посетителят, без нито да се представи, нито да съобщи целта на визитата си — положително ще се намери, един на хиляда да е, някой истински признат гениален ум. Така е по ненарушимите правила на статистиката. Е, аз съм този човек, господине. Казвам се Децантор и съм професор по сравнителна онтогенетика. В момента не ръководя катедра, нямам време. Пък и преподаването е напълно безплодно занимание. Никой не може да научи никого. Но както и да е. Занимавам се с един въпрос, на който посветих четирийсет и осем години от живота си, преди да го доведе до успешен край, точно сега.

— И аз нямам много време — уточних. Този не ми харесваше. Държеше се арогантно, не фанатично, а аз предпочитам фанатиците, ако трябва да избирам. Освен това беше ясно, че ще иска подкрепа, а аз съм скъперник и не се притеснявам да си го призная. Не че не бих могъл да подпомогна някое дело с мои средства, но го правя неохотно, отнемайкъде и почти преодолявайки себе си, защото правя нещо, за което зная, че точно така е прието.

Затова след пауза добавих:

— Може би ще изплюете камъчето? Естествено, нищо не мога да ви обещавам. Но едно нещо ме порази в думите ви. Казахте, че сте

посветили четирийсет и осем години от живота си на този въпрос, а всъщност на колко сте, извинете?

— На петдесет и осем — отвърна той още по-студено.

Не беше помръднал от мястото си зад стола, сякаш чакаше покана да седне. Поканих го, разбира се, защото съм от учтивите скъперници, но това, че толкова явно чакаше тази покана, малко ме нервира, впрочем, казах вече, стори ми се извънредно антипатичен.

— С този проблем — поде субектът — се захванах като десетгодишно момче. Понеже не съм само гениален човек, господин Тихи, бях и гениално дете.

Свикнал съм с подобни фанфарони, ала тази гениалност дори на мен ми дойде в повече. Но си прехапах езика.

— Слушам ви — рекох. Ако леденият тон можеше да понижава температурата, след нашите първи изречения от тавана щяха да увиснат сталактити.

— Аз изобретих душата — заяви Децантор, гледайки ме с тъмното си око, докато другото, насмешливото, фиксираше нещо гротескно, видимо само за него, на тавана. Заявлението звучеше като „измислих нова гума за триене“.

— Аха. Душата, ни повече, ни по-малко — казах почти сърдечно, форматът на нахалството му започна и да ме забавлява. — И вие сте я измислили, така ли? Интересна работа, защо ли вече съм чувал за нея? Може би от някой познат?

Спрях дотук сардонически, а той изкриви ужасяващо очи към мен и рече тихо:

— Господин Тихи, да сключим договор. Вие прекратявате подигравките за петнайсет минути, след което можете да ми се смеете колкото си щете. Става ли?

— Става — отвърнах, възвръщайки сухия си тон. — Слушам.

Този не е хвалипръчко, казах си вече. Тонът му беше твърде категоричен. Лъжците не са безогледни, а той беше. По-скоро някакъв луд, уточних за себе си.

— Седнете — измърморих.

— Работата е елементарна — започна човекът, представил се като професор Децантор. — Хората вярват от хиляди години в съществуването на душата. Философи, поети, религиозни дейци, свещеници, църкви повтарят всякакви възможни доказателства за това.

Според едни вярвания тя е отделна от тялото нематериална субстанция, която след смъртта на човека запазва неговата идентичност, според други — мислители от Изтока — някаква ентелехия, лишена от индивидуални черти. Но вярата, че човек не свършва с агонията, че нещо в него може да преживее смъртта, векове вълнува умовете. Днес ние знаем, че няма никаква душа. Има само мрежи от нервни влакна, в които се извършват разни процеси, свързани с живота. Това, което чувства притежателят на такава мрежа, неговото будно съзнание — ето това е душата. Така е, или поне така беше, докато не се появих аз. Или по-точно, докато не си казах: душа няма. Това е доказано. Има обаче потребност от безсмъртна душа, копнеж за вечно съществуване, глад за лично присъствие в безкрая, напук на тленността и разпадането на всичко. Това желание, което изгаря човечеството откакто свят светува, е прекалено реално. Е, защо да не може да се удовлетвори тази хилядолетна концентрация на мечти и страхове? Отначало обмислях евентуалното превръщане на човека в безсмъртен телесно. Но отхвърлих този вариант, беше всъщност само пролонгация на фалшиви и измамни надежди, нали безсмъртните също могат да умрат при катастрофа, пък и той би довел до маса тежки проблеми от рода на пренаселването, имаше и други причини, предрешили намерението ми да изнамеря душата. Само нея. Защо, казах си, да не може тя да бъде построена, както се строи самолет? Едно време не е имало и самолети, само мечти и представи за летене, а днес има. С тази мисъл всъщност разреших проблема. Останалото беше въпрос на подходящи знания, средства и достатъчно търпение. Имах всичко това, затова днес мога да ви кажа: душата съществува, господин Тихи. Всеки може да я има, и то безсмъртна. Мога да произведа индивидуална за всеки, с всички гаранции за трайност. Вечна? Всъщност това не означава нищо. Но моята душа — душата, конструирана от мен, може да преживее угасването на Слънцето. Ледниковата епоха на Земята. Както вече казах, мога да даря с душа всеки човек, стига да е жив. Мъртвите не мога. Не е в рамките на моите възможности. Живите са друга работа. Те ще получат от професор Децантор безсмъртна душа. Не като подарък, естествено. Това е продукт на сложна технология, на дълъг и трудоемък процес, затова ще струва доста. При една масова продукция разходите биха намалели, но засега душата е далеч по-скъпа от самолета. Обаче като

се има предвид, че става дума за вечност, смятам цената за сравнително ниска. Дойдох при вас, защото конструирането на първата душа напълно опустоши ресурсите ми. Предлагам ви да основем акционерно дружество под название БЕЗСМЪРТИЕ, като вие финансирате дейността; в замяна ще получите четирийсет и пет процента от печалбата нето и мажоритарен пакет акции. Акциите биха били по номинал, но в контролния съвет бих си запазил...

— Извинете ме — прекъснах го, — но виждам, че сте дошли с доста подробен план за тази фирма. Най-напред обаче не бихте ли ме запознали по-отблизо с това свое изобретение?

— Разбира се. Но докато не подпишем договора и не го заверим при нотариус, ще мога да ви дам само обща информация, защото толкова съм обеднял заради опитите, че нямах дори за плащане на патентен данък...

— Добре. Разбирам предпазливостта ви — казах, — но все пак сигурно съзнавате, че нито аз, нито който и да е финансист — впрочем, аз такъв не съм, с една дума, никой няма да ви повярва само на думи.

— Естествено — потвърди той.

Извади от джоба завит в бяла хартия пакет като кутия цигари, от тия, дето имат само по шест къса.

— Тук е душата... на една личност — каза.

— Мога ли да знам чия?

— Да — отвърна той след кратко колебание. — Това е душата на жена ми.

Гледах тази овързана и запечатана кутийка с извънредно силно недоверие, но въпреки това, покорен от енергичността и категоричността на събеседника си, усетих да ме полазват почти тръпки.

— Няма ли да отворите? — попитах, като видях как държи кутийката, без да докосва печата.

— Не. Засега не. Господин Тихи, моята идея в най-общи линии, опростена до границата на изопачаване на истината, бе следната. Какво е нашето съзнание? Когато в този момент ме гледате от удобния си фотьойл и вдъхвате аромата на скъпата си пура, каквато не сметнахте за нужно да ми предложите, когато виждате фигурата ми в светлината от екзотичната си лампа, когато се колебаете за какъв да ме смятате — измамник, умопобъркан, чудак, най-сетне, когато очите ви

улавят всички светлини и сенки наоколо, а нервите и мускулите непрестанно изпращат бързи телеграми за състоянието си към мозъка — е, именно всичко това заедно е вашата душа, казано с езика на богословите. Ние с вас бихме го определили по-скоро като активно състояние на вашия разум. Да, признавам, използвам названието „душа“ с известен инат, макар да е по-важно, че то, толкова просто, се радва на всеобщо разбиране, или, по-точно казано: всеки човек смята, че знае за какво става дума, когато го чува.

Нашата материалистична гледна точка, естествено, е превърнала във фикция съществуването не само на безсмъртната, безтелесна душа, но и на такава, която не би била само временно състояние на живия, а една неизменна същност, извън времето, вечно — ще се съгласите, че такава душа никога не е имало, никой от нас няма такава. Младенческата душа и душата, на стареца, макар да запазва известни белези на идентичност, след като става дума за един и същи човек, по-нататък: душата от детството му и от момента, когато, смъртно болен, се намира пред агонията, са съвсем различни състояния на съзнанието. Но когато се говори за нечия душа, инстинктивно се има предвид психическото състояние на даден човек, когато е зрял и в отлично здраве; така че съвсем естествено избрах това състояние за моята цел и моята синтетична душа е веднъж завинаги запазен разрез на актуалното настояще на един нормален субект, изпълнен с виталност и сили. Как го правя? Ами така: в субстанция, идеално подходяща за това, пресъздавам с максимална точност, атом по атом, тръпка по тръпка конфигурацията на живия мозък. Това е умалено копие, в мащаб едно към петнайсет. Затова кутийката пред вас е толкова малка. С малко повече усилие размерите на душата могат още да се редуцират, но не виждам основателна причина за това, а разходите ще скочат неимоверно. Така душата е увековечена; това не е нито модел, нито застопорена, мъртва мрежа нервни влакна... както ми се случваше в началото, когато експериментирах върху животни. Тук се криеше най-голямата и всъщност единствена трудност. Ставаше дума така да се съхрани живото, чувствително, способно на най-свободно мислене, на сънища и реалност, на най-своеобразна игра на въображението, вечно изменчиво, вечно чувствително към отиващото си време съзнание и същевременно да не остарява, материалът да не се уморява, да не се напуква или разпада. Господин Тихи, имаше период,

в който тази задача ми се струваше неразрешима точно така, както сигурно ви изглежда на вас сега — и единственото в моя полза беше упоритостта. Защото аз съм упорит. Затова успях...

— Момент... — прекъснах го, защото главата ми се позамая, — какво твърдите значи? Че тук, в тази кутийка има материален предмет? Който притежава съзнанието на живия човек? А как това може да комуникира с външния свят? Да го вижда? Да го чува и... — спрях, защото на лицето на Децантор се появи неопишуема усмивка. Той ме гледаше с притворено зелено око.

— Господин Тихи — рече, — вие нищо не сте разбрали... Каква комуникация, какъв контакт може да има между партньори, след като единият пребивава във вечността? Нали човечеството ще престане да съществува най-късно след петдесет милиарда години, кого тогава да чува и на кого да говори тази... безсмъртна душа? Не ме ли чухте, като казах, че тя е вечна? Времето до окончателния ледников период на Земята, до разпадането на най-силните и най-младите от днешните звезди, до промяната в законите, управляващи Космоса, която ще доведе до неговата изцяло нова, невъобразима за нас форма, няма да бъде и най-малка част от нейното съществуване, защото тя ще съществува вечно. Религиите напълно разумно премълчават тялото — за какво са носът или краката в една вечност? След изчезването на Земята и цветята, след угасването на Слънцата? Но аз ще подмина този тривиален аспект на въпроса. Казахте комуникация със света. Дори тази душа да общуваше с външния свят веднъж на сто години, все едно, след билион векове, за да побере в паметта си спомените за всички контакти, би трябвало да стане голяма колкото континент... а след трилион и размерите на Земята няма да й стигнат — но какво е трилион векове пред вечността? Обаче не този технически проблем ме спря, а психологическите му последствия. Мислещата личност, живата човешка единица би се разтворила в този океан от памет, както капката кръв се разтваря в морето, и къде отива тогава гарантираното безсмъртие?

— Ама чакайте... — избъбрих, — вие твърдите, че... казвате, че... настъпва пълно откъсване...

— Естествено. Не съм казал, че в тази кутийка има цял човек, нали? Говорех само за душата. Представете си, че от тази секунда спирате да получавате каквито и да е известия отвън, сякаш мозъкът ви

е отделен от тялото, но продължава да съществува, жизнен както досега. Разбира се, ще ослепеете и оглушеете, в известен смисъл ще се парализирате, нали няма да имате тялото си на разположение, но напълно ще съхраните вътрешното си зрение, тоест яснотата на ума, полета на мисълта, свободно ще размишлявате, ще развивате въображението си, ще го формирате, ще изпитвате надежди, радости, тъга, произтичащи от промените в нетрайните духовни състояния — точно това притежава тази душа, която оставям на бюрото ви...

— Истински кошмар — казах. — Сляп, глух, парализиран... за векове.

— Вечно — поправи ме той. — Толкова много вече ви казах, господин Тихи, че остава да добавя само още едно. Центърът е кристал, вид несъществуващ в природата минерал, независима субстанция, която не влиза в никакви физически и химически съединения... именно в нейните непрестанно трептящи молекули се съдържа душата, която чувства и мисли...

— Чудовище... — произнесох тихо и спокойно, — чудовище такова, давате ли си сметка какво сте направили?! Не, момент, момент — изведнъж се успокоих, — съзнанието на един човек не може да бъде копирано. Ако жена ви е жива, ходи, мисли, в този кристал може да има най-много някакво нейно копие, не самата тя...

— Не — отвърна Децантор и изкриви очи към бялото пакетче. — Трябва да добавя, че сте напълно прав. Не може да се създаде душата на жив човек. Това би било нонсенс и парадоксален абсурд. Който съществува, съществува еднократно, то се знае. Продължението е възможно само в момента на смъртта. Впрочем процесът на установяване точния строеж на човешкия мозък, чиято душа създавам, също разрушава живия мозък...

— Човече — прошепнах, — да не сте... вие сте убили жена си!

— Дарих я с вечен живот — възрази той и стана. — Впрочем това няма нищо общо с въпроса, който обсъждаме. Ако искате да знаете, този въпрос е между моята жена — и сложи ръка върху кутийката — и мен, полицията ѝ съда. Ние с вас разговаряме за съвсем друго.

Сума време мълчах, неспособен да отворя уста. Протегнах ръка и докоснах кутийката, опакована в дебела хартия; беше много тежка, сякаш вътре имаше олово.

— Може и така, господине — казах. — Да говорим за друго. Да предположим, че ви дам исканите средства. Наистина ли сте толкова луд да мислите, че ще се намери и един човек, който да е готов да умре, за да се мъчи съзнанието му векове наред, лишено дори от милостта на самоубийството?

— Прав сте, със смъртта има известни затруднения — призна след пауза Децантор. Забелязах, че тъмното му око е почти черно. — Все пак за начало може да се разчита на някои категории хора — неизлечимо болни, изнурени от живота сакати старци, но със запазени духовни сили...

— Смъртта не е най-страшният изход в сравнение с безсмъртието, което предлагате — измърморих.

Децантор се усмихна за втори път.

— Ще ви кажа нещо, което може да ви се стори забавно. — Дясната страна на лицето му остана сериозна. — Лично аз никога не съм изпитвал нужда от душа или вечен живот. Но човечеството живее с тази мечта от хилядолетия. Изследвал съм детайлно и задълбочено това, господин Тихи. Всички религии обещават едно и също: вечен живот, надежда за отвъдното. А аз го осигурявам. Осигурявам вечния живот. Давам сигурност за съществуване, след като и последният член от тялото изгние в земята и се разпадне в пръстта. Малко ли е?

— Да — заявих, — малко е. Сам казахте, че това е безсмъртие, лишено от тялото, от силите му, от усещанията и насладите...

— Не повтаряйте едно и също — прекъсна ме той. — Мога да ви припомня свещените книги на всички религии, песните на поетите, разните му суми технологични, молитви, легенди — никъде не намерих нито дума за вечността на тялото. Тялото е подценявано, дори презирано. Душата, не то, нейното съществуване във вечността е цел и надежда. Душата като противоположност на тялото, като негово отрицание. Като освободеност от физически страдания, от внезапни опасности, от болести и старческо грохване, от борбата за всичко това, което в бавното си тление и изгаряне изисква тази постепенно рушаща се печка, наречена организъм; никой никога не е проповядвал безсмъртие на тялото — докато свят светува. Само душата е трябвало да бъде освободена и спасена. Аз, Децантор, я спасих за вечността, вечно. Изпълних мечтите — не моите. Мечтите на цялото човечество...

— Разбирам — прекъснах го. — Децантор, в някакъв смисъл вие сте прав. Но само в такъв, че с изобретението си давате да се разбере — днес на мен, утре може би на целия свят — колко е безполезна душата. Че безсмъртието, за което говорят цитираните от вас свети библии, корани, вавилонски епоси, веди и саги, не му трябва на човека. Нещо повече: всеки човек, като помисли за вечността, която сте готов да му дарите, ще изпита същото, каквото изпитвам аз: висше отвращение и страх, гарантирам ви. Мисълта, че обещанието ви може да стане моя съдба, ме кара да настръхвам. Е, Децантор, така вие сте доказали, че човечеството се е самоизмамвало от хилядолетия. Вие разрушавате тази самоизмама...

— Значи смятате, че моята душа няма да е нужна на никого? — попита спокойно, но изведнъж някак угаснало този човек.

— Сигурен съм. Гарантирам ви... Как можете да мислите другояче? Децантор! Бихте ли го искали? Нали сте човек!

— Вече ви казах. Никога не съм мечтал за безсмъртие. Но смятах, че щом хората го искат, значи аз нещо не съм наред. Исках тях да удовлетвори, не себе си. Търсех най-трудния проблем, извън моите сили. Намерих го и го разреших. В този смисъл той беше моя лична работа, но само в този; по същество ме интересуваше единствено като определена задача, която трябва да разреши с помощта на правилните технология и средства. Приех дословно това, което са писали най-големите мислители от всички времена. Не може да не сте ги чели, Тихи... този страх от края, пред смъртта на съзнанието тогава, когато е най-богато, когато е готово да даде най-големи плодове... в края на един дълъг живот... Всички повтарят все това. Мечтата им е да общуват с вечността. Аз създадох това общуване. Тихи, а може би те... може би най-изтъкнатите личности? Гениите?

Тръснах глава.

— Опитайте. Но не вярвам дори един да... Не, невъзможно.

— Тоест как — промълви той и за първи път усетих нещо живо в гласа му, — наистина ли смятате, че това... няма никаква стойност за никого? Че никой няма да поиска? Как е възможно?

— Така е... — потвърдих.

— Моля ви, не прибързвайте! Все пак всичко е още в моите ръце. Мога да приспособя, да променя... мога да снабдя душата със

синтетични сетива... е, това би изключило вечността, но щом пък сетивата са им толкова важни... очи... уши...

— Но какво биха видели тези очи? — попитах.

Той мълчеше.

— Превръщането на Земята в ледена пустиня... разпадането на галактиките... умирането на звездите в безкрайната черна пустош, така ли? — изброявах бавно.

Мълчеше.

— Хората не искат безсмъртие — продължих след пауза. Само не искат да умират, това е. Искат да живеят, професоре. Искат да усещат земята под краката си, да виждат облаците над главата си, да обичат други хора, да бъдат с тях и да мислят за това. Нищо повече. Всичко казано извън това е лъжа. Несъзнателна, но лъжа. Съмнявам се дали някой ще поиска дори да ви изслуша, като мене сега, да не говорим за... желаещи.

Децантор постоя известно време неподвижен и безмълвен, загледан в бялото пакетче на бюрото. Изведнъж го грабна, кимна ми бегло и тръгна да излиза.

— Децантор! — извиках.

Той спря пред вратата.

— Какво искате да направите... с ТОВА...?

— Нищо — рече ледено.

— Моля ви... върнете се. Още малко... Не може да оставите това така...

Господа, не знам дали този човек беше голям учен, но със сигурност беше голям негодник. Не искам да ви разправам какъв пазарлък настъпи. Но трябваше да го направя. Знаех, че ако го пусна да си иде, дори с мисълта, че ме е преметнал и ми е разправил врели-некипели, все пак дълбоко в душата си... в телесната си, жива душа ще осъзнавам, че някъде, в някое пълно с хартии чекмедже лежи един човешки разум, живото съзнание на нещастната жена, която е убил. И не само убил, ами и я обрекъл на най-страшното от всичко възможно, най-страшното, пак казвам, защото няма нищо, което да се сравни с осъждането на самотна вечност. Тази дума нищо не ни говори, естествено. Опитайте в такъв случай, моля ви, като се приберете вкъщи, да легнете в тъмна стая, никакъв звук или лъч светлина да не стига до вас, и със затворени очи да си представите, че ще останете

така постоянно ден и нощ, и още един ден и една нощ, и така ще ви минават безчет седмици, месеци, години, векове и че вашият мозък предварително ще бъде така обработен, че да не можете да се скриете дори в лудостта. Самата мисъл, че съществува някой, обречен на такава мъка, пред която адовите са детска играчка, не ми даваше мира през целия мрачен пазарлък. Разбира се, говорехме за унищожение, а сумата, която ми поиска... но да не изпадаме в подробности, господа. Ще кажа само, че винаги съм се смятал за скъперник и ако днес се съмнявам в това, то е защото... Е, добре. С една дума: това не беше някаква сума. Това беше всичко, което имах тогава. Пари... да. Преброихме ги... а после той каза да загася лампата. И в мрака най-напред зашумя разкъсвана хартия... и изведнъж върху белезникав квадрат (беше подложка от памук) се появи слаб играещ блясък, като от скъпоценно бижу... очите ми постепенно свикваха с мрака и виждаха все по-силното лазурно сияние и тогава, усещайки неравното му възбудено дишане във врата си, аз се наведох, взех приготвеното чукче и с един удар...

Господа, мисля, че той все пак беше казал истината. Защото когато ударих първия път, ръката отказа да ме слуша и само нащърбих овалния кристал... но въпреки това той угасна. За част от секундата настъпи нещо като микроскопичен беззвучен взрив — милиарди виолетови пращинки се завъртяха панически и изчезнаха. Стана тъмно като в рог. И се чу неговият мъртъв, глух глас:

— Няма нужда да удряте повече, Тихи... край.

Взе ми кристала, а аз тогава повярвах, защото бях видял с очите си, впрочем бях почувствал, че е прав. Не мога да ви кажа как. Запалих лампата, полуслепи се погледнахме като двама престъпници. Той натъпка по джобовете си пачките и излезе, без да се сбогува.

Никога повече не го видях и не зная какво е станало с него с този изобретател на безсмъртната душа, която аз убих.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.